

Мар'яна-черниця

Тарас Шевченко

Оксані К...ко

На пам'ять того, що давно минуло

Вітер в гаї нагинає
Лозу і тополю,
Лама дуба, котить полем
Перекотиполе.
Так і доля: того лама,
Того нагинає;
Мене котить, а де спинить,
І сама не знає —
У якому краю мене заховують,
Де я прихилюся, навіки засну.
Коли нема щастя, нема талану,
Нема кого й кинуть, ніхто не згадає,
Не скаже хоть на сміх: "Нехай спочиває;
Тільки його й долі, що рано заснув".
Чи правда, Оксано? чужа чорнобрива!
І ти не згадаєш того сироту,
Що в сірій свитині, бувало, щасливий,
Як побачить диво — твою красоту.
Кого ти без мови, без слова навчила
Очима, душею, серцем розмовлять.
З ким ти усміхалась, плакала, журилась,
Кому ти любила Петруся співать.
І ти не згадаєш. Оксано! Оксано!
А я й досі плачу, і досі журюсь,
Виливаю сльози на мою Мар'яну,
На тебе дивлюся, за тебе молюсь.
Згадай же, Оксано, чужа чорнобрива,
І сестру Мар'яну рястом уквітчай,
Часом на Петруся усміхнись, щаслива,
І, хоч так як жарти, колишнє згадай.

І

У неділю на вигоні

Дівчата гуляли,
Жартували з парубками,
Деякі співали —
Про досвітки-вечірниці
Та як била мати,
Щоб з козаком не стояла.
Звичайне, дівчата...
То про своє все й співають,
Яка про що знає...
Аж ось з хлопцем старий кобзар
В село шкандибає.
В руках чоботи, на плечах
Латана торбина
У старого; а дитина!
Сердешна дитина!
Обідране; ледви-ледви
Несе ноженнята...
(Достеменний син Катрусі).
Дивляться дівчата...
"Кобзар іде! Кобзар іде!"
Та всі, якомога,
Хлопців кинули, побігли
Зустрічать сліпого!
"Діду, серце, голубчику,
Заграй яку-небудь.
Я шага дам".— "Я — черешень".
"Всього, чого треба,—
Всього дамо... одпочинеш,
А ми потанцюєм...
Заграй же нам яку-небудь".
"Чую, любі, чую...
Спасибі вам, мої квіти,
За слово ласкаве.
Заграв би вам, та, бачите,
Справи нема... справи.
Учора був на базарі,
Кобза зопсувалася...
Розбилася..." — "А струни є?"
"Тільки три осталося".
"Та хоч на трьох яку-небудь".
"На трьох... Ох, дівчата!

І на одній колись-то грав,
Та ба, вже не грати...
Постривайте, мої любі,
Трошки одпочину.
Сядьмо, хлопче". Посідали.
Розв'язав торбину,
Вийняв кобзу, разів зо два
Ударив по рваних.
"Що б вам заграють? постривайте.
Черницю Мар'яну—
Чи чували?" — "Ні, не чули".
"Слухайте ж, дівчата,
Та кайтеся... Давно колись
Була собі мати,
Був і батько, та не стало;
Осталась вдовою,
Та й не молодію,
І з волами,
І з возами,
Й малою дочкою.
Росла дочка Мар'яна,
А виросла, як панна,—
Кароока
І висока,
Хоч за пана гетьмана.
Стала мати гадати
Та за пана єднати.
А Мар'яна
Не до пана
Виходила гуляти,
Не до пана старого,
Усатого, товстого,
А з Петрусем
В гаю, в лузі
Що вечора святого —
Розмовляла,
Жартувала,
Обнімала, мліла...
А іноді усміхалась,
Плакала, німіла...
"Чого ж плачеш, моє серце?"

Петро питає;
Вона гляне, усміхнеться:
"І сама не знаю..."
"Може, думаєш, покину?
Ні, моя рибчино,
Буду ходити, буду любити,
Поки не загину!..."
"Хіба було коли в світі,
Щиро що кохались,
Розійшлися, не взялися
Й живими осталися?
Ні, не було, мій голубе.
Ти чув, що співають...
То кобзарі вигадують,
Бо, сліпі, не знають,
Бо не бачать, що є брови
Чорні, карі очі,
І високий стан козачий,
І гнучкий дівочий.
Що є коси, довгі коси,
Козацька чуприна...
Що на мову на Петрову
В глухій домовині
Усміхнуся; скажу йому:
"Орле сизокрилий,
Люблю тебе й на сім світі,
Як на тім любила".
Отак, серце, обнімемось,
Отак поцілую,
Нехай вкупі закопають...
Умру... не почую.
Не почую..." Обнялися,
Обнялись, зомліли...
Отак вони любилися!
На той світ хотіли
Обнявшись переступить;
Та не по їх стало!
Щовечора сходилися,
І мати не знала,
Де Мар'яна до півночі
І з ким розмовляє?

"Воно мале ще, дитина,
Нічого не знає".
Угадала стара мати,
Та не все вгадала,
Знать, забула, що колись-то
Сама дівувала.
Угадала мати: Мар'яна-дитина
Не знає, як треба на сім світі жить.
Думала — ні люди, ані домовина
З Петром не розрізнять... уміла любить.
Думала, що тільки кобзарі співають,
Бо, сліпі, не бачать карих оченят;
Що тільки лякають молодих дівчат...
Лякають, дівчата, правдою лякають!
І я вас лякаю, бо те лихо знаю,
Бодай його в світі нікому не знать —
Того, що я знаю... Минуло, дівчата!
Серце не заснуло, я вас не забув.
Люблю вас і досі, як діточок мати,
Буду вам співати, поки не засну.
Тойді ж, мої любі, як мене не стане,
Згадайте про мене, про мою Мар'яну;
Я вам з того світа, любі, усміхнусь,
Усміхнуся..." — та й заплакав.
Дивились дівчата,
Не питали, чого плаче?
Та й нащо питати?
Минулося. Помагало
Ласкаве дівоче
Щире слово... "Вибачайте...—
Утер сліпі очі.—
Вибачайте, мої любі,
Нехотя журюся.
Так от, бачите, Мар'яна
З убогим Петрусем
Щовечора розмовляла,
І мати не знала,
Дивувалась, що се таке
Мар'яну спіткало?
Чи не пристріт? Сяде шити —
Не те вишиває;

Замість Гриця, задумавшись,
Петруся співає.
Часом сонна розмовляє,
Подушку цілує...
Мати спершу сміялася,
Думала — жартує,
Потім бачить, що не жарти,
Та й каже: "Мар'яно!
Треба буде старостів ждять,
Та, може, й од пана!
Ти вже виросла нівроку,
Уже й дівувала;
Я вже думаю, що, бачиш...—
Насилу сказала,—
Що вже й заміж, коли тее..."
"А за кого, мамо!?"
"Хто вподоба, тому й оддам".
Співає Мар'яна:

"Оддай мене, моя мамо,
Та не за старого,
Оддай мене, моє серце,
Та за молодого.
Нехай старий бурлакує,
Гроші заробляє,
А молодий мене любить,
Долі не шукає.
Не шукає, не блукає
Чужими степами.
Свої воли, свої вози,
А між парубками,
Як маківка меж квітками,
Цвіте, розцвітає.
Має поле, має волю,
Та долі не має.
Його щастя, його доля —
Мої чорні брови,
Довгі вії, карі очі,
Ласкавее слово.
Оддай мене, моя мамо,
Та не за старого,

Оддай мене, моє серце,
Та за молодого".

"Дочко моя, Мар'яно,
Оддам тебе за пана,
За старшого, багатого,
За сотника Івана".
"Умру, серце мамо,
За сотником Іваном".
"Не вмереш, будеш панувати,
Будеш діток годувати".
"Піду в найми, піду в люди,
А за сотником не буду".
"Будеш, дочко Мар'яно,
За сотником Іваном".
Заплакала, заридала
Сердешна Мар'яна.
"За старого... багатого...
За сотника Івана..." —
Сама собі розмовляла,
А потім сказала:
"Я ще, мамо, не виросла,
Ще не дівувала.
Бо ти мене не пускала
Вранці до криниці,
Ні жита жать, ні льону брать,
Ні на вечірниці,
Де дівчата з парубками
Жартують, співають
Та про мене, чорнобриву,
Нишком розмовляють:
"Багатого дочка батька,
Шляхетського роду".
Тяжко мені. Тяжко, мамо!
Нащо дала вроду
Нащо брови змальовала?
Дала карі очі?
Ти все дала, тільки долі,
Долі дати не хочеш!
Нащо ж мене годувала?
Нащо доглядала?

Поки лиха я не знала,
Чом не заховала?"
Не слухала стара мати,
Лягла спочивати.
А Мар'яна за сльозами
Ледве вийшла з хати.

II

"Ой гоп не пила,
На весіллі була,
До господи не втрапила,
До сусіда зайшла,
А в сусіда
До обіда
В льоху спати лягла.

Із льоху та в льох,
Завертали в горох,
І в коморі, і надворі
З нежонатим удвох
Пустували,
Жартували,
Зопсували горох.

Ой гоп не сама —
Напоїла кума
І привела до господи.
Не побачив Хома.
Хомо, в хаті
Ляжем спати.
Хоми дома нема.

Тряси ж тебе трясця, Хомо!
Я не ляжу спати дома,
А до кума
До Наума
Піду в клуню на соломі.

Анута, напилась!
Наша, наша придалась!

Червоніє хвартушина:
Роду чесного дитина".

Отак ордою йшли придани,
Співали п'яні; а Мар'яна
Крізь тин дивилася на те.
Не додивилася, упала
І тяжко, тяжко заридала.
Таке-то лихо, і за те,
Що щиро любить. Тяжко, діти,
Вік самотньому прожити,
А ще гірше, мої квіти,
Нерівню в світі полюбити.
Дивіться на мене: я виплакав очі.
Мені їх не шкода, мені їх не жаль.
Ні на що дивиться: ті очі дівочі...
Що колись... колись-то... Думи та печаль,
А більше нічого не мав я й не маю,
А з грішми такими тяжко в світі жити.
Під тином ночую, з вітром розмовляю,
Соромляться люди у хату пустити
І привітати словом старого каліку.
Укороти, боже, молодого віку
Тому, хто не має талану любити.
Легше, мої любі, покритися землею,
Ніж бачить, як другий, багатий, старий,
Цілує за гроші, вінчається з нею...
О боже! мій боже! волею своєю
Розбий моє тіло і душу розбий".

Заридав кобзар, заплакав
Сліпими очима.
Дивувалися дівчата:
Вже смерть за плечима,
А він, сліпий, сивоусий,
Про колишнє плаче.
Не дивуйтеся, дівчата,
На старі козаці
Щирі сльози. То не роса
Вранці при дорозі
На спориші і не ваші

Дуже дрібні сльози.
Наплакався. Струни рвані
Три перебирає.
"Аж до вечора Мар'яна
У темному гаю
Проплакала; прийшов Петрусь,—
Вона розказала
Все, що чула од матері
І що сама знала,—
І не втерпіла, сказала,
Як п'яні придани
Йшли по улиці, співали.
"Мар'яно, Мар'яно!
Чом ти не убога! чом я не багатий!
Чом у мене коней вороних нема?
Не питала б мати, де ходиш гуляти,
З ким коли стояла. Питала б сама,
Сама свого серця; дала б йому волю
Любить, кого знає. Я б тебе сховав
Далеко! далеко! щоб ніхто не знав,
Щоб ніхто не бачив, де витає доля,
Моя доля, моє щастя,
Ти, моя Мар'яно.
Чом не ти в сірій свитині,
Чом я не в жупані?"
А Мар'яна, як дитина
Без матері, плаче.
Петро стоїть коло неї,
Нічого не бачить —
Тільки сльози Мар'янині;
А сльози дівочі
І серед дня лихо роблять.
А що ж серед ночі?
"Не плач, серце, єсть у мене
І сила, і воля,
Люби мене, моє серце,
Найду свою долю.
За високими горами,
За широкими степами,
На чужому полі,
По волі-неволі

Найду свою долю!
Не в свитині, а сотником
До тебе вернуся,
Не в бур'яні — серед церкви
Обнімеш Петруся,
Обнімемось, поцілую —
Дивуйтеся, люди!
А ти стоїш, червонієш..."
"Коли-то те буде?"
"Швидко, швидко, моя рибко,
Молись тільки богу.
Іди в хату, лягай спати.
А я край дороги
Серед степу помолюся
Зорям яснооком,
Щоб без мене доглядали
Тебе, одиноку.
Серед степу одпочину".
"Хіба сю ніч кинеш?
Хіба зараз?.." — "Я жартую.
Тепер Україну
Ні москалі, ні татари —
Ніхто не воює".
"А я чула, що ляхи йдуть".
"То вони жартують.
Розійдемось, моє серце,
Поки не світає.
Чого ж знову заплакала?"
"І сама не знаю".